

Temat 25: Strój kaszubski.

W wydanej pod koniec lat 50. ubiegłego wieku pracy pt. *Strój kaszubski* Bożena Stelmachowska stwierdziła, że w *chwili obecnej strój ludowy na Kaszubach nie istnieje we właściwym tego słowa znaczeniu*. W podobnym duchu wypowiadał się już w latach 30. tegoż wieku niemiecki uczony Friedrich Lorentz, który w *Zarysie etnografii kaszubskiej* (praca ta stanowiła część książki pt. *Kaszubi. Kultura ludowa i język*) napisał: *Kaszubski strój ludowy dziś już nie istnieje, a z dawnego zachowały się tylko rzadkie okazy*. Taki pogląd musiał być już powszechny nawet na początku XX w., bowiem Izidor Gulgowski w dziele *Von einem unbekanntem Volke in Deutschland. Ein Beitrag zur Volks- Und Landeskunde der Kaschubei* (*O nieznanym ludzie w Niemczech. Przyczynek do ludoznawstwa i krajoznawstwa Kaszub*), wydanym w Berlinie w 1911 roku, stwierdzał: *W żadnym muzeum nie znajdziemy kaszubskiego stroju ludowego. Również pośród ludu trudno będzie cokolwiek odnaleźć. Ludzie skłaniają się do poglądu, że nie istnieje żaden szczególny strój ludowy*.

Przyjmuje się, że kaszubski strój ludowy wyszedł z użytku w połowie XIX w., co było spowodowane przede wszystkim rozwojem przemysłu włókienniczego. Dzisiaj funkcjonuje jedynie w formie tzw. stroju świetlicowego, który jest używany przede wszystkim przez zespoły pieśni i tańca. Strój świetlicowy powstał w wyniku rekonstrukcji. Autorka *Stroju kaszubskiego* ujęła to w następujący sposób: *W pracy nad rekonstrukcją starano się niewątpliwie kierować wspomnieniami ludu. Te zaś z natury rzeczy były nikle. Stwierdzić jednak trzeba, że ludzie, którzy w drodze wywiadów terenowych sięgali przed półwieczem do żywej jeszcze tradycji ustnej, nie wywiązali się dobrze ze swego zadania. Nie umieli bowiem odróżnić cech typowych stroju od jego cech przypadkowych*. Zrekonstruowany w wyniku badań etnograficznych projekt stroju kaszubskiego został nawet oficjalnie zatwierdzony w latach 50. XX w. przez Ministerstwo Kultury i Sztuki.

Niewiele wiemy o ubiorze noszonym przez Kaszubów w najdawniejszych czasach. Autor *Kroniki Wielkopolskiej*, powstałej w XIII w., bądź XIV w., stwierdził, że Kaszubi nosili długie i szerokie szaty, które ze względu na rozmiar fałdowali. Pewne informacje o dawnych strojach przynoszą też źródła ikonograficzne, pochodzące z kręgu tzw. Szkoły Pomorskiej. Przyjmuje się, że strój pasterza z obrazu pt. *Zdjęcie z krzyża* (1495 r.), który niegdyś znajdował się w kościele św. Jana w Toruniu, a obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie, odzwierciedla typową odzież pasterzy kaszubskich. Bożena Stelmachowska opisała go następująco: *pasterz okryty opończą w kształcie kapuzy otulającej głowę i barki, a nadto odziany w płócienne portki wpuszczone w buty związane poniżej kostki*.

Zdjęcie z krzyża (obraz znajduje się obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie)
(Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Pelplin_Zdjecie_z_Krzyza_z_Torunia.jpg)

Na tzw. Ołtarzu Jerozolimskim, pochodzącym również z końca XV w. (niegdyś znajdował się w kościele Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Gdańsku, a obecnie przechowywany jest w Muzeum Narodowym w Warszawie), przedstawiono dwóch żniwiarzy, których strój (koszula, kamizelki i buty) przypuszczalnie odzwierciedla ówczesną odzież chłopów kaszubskich.

Fragment Ołtarza Jerozolimskiego (Muzeum Narodowe w Warszawie)
(Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/O%C5%82tarz_Jerozolimski)

W czasach nowożytnych opisy i przedstawienia odzieży noszonej przez Kaszubów są liczniejsze. Warto choćby odnotować słowa Tomasza Kantzowa, pomorskiego kronikarza z XVI w., który w swym dziele *Pomerania* tak opisał stroje różnych warstw społecznych: *W miastach bowiem i wioskach, gdy odprowadzają kogoś do grobu, nie szukają na tę okazję żadnych czarnych szat, jeno im lepsze je mają i barwniejsze, tym chętniej je wdziewiają –*

szczególnie niewiasty. Bardzo też przebierają miarę w odzieniu i ozdobach, tak że dziś wśród szlachty całkiem zwykłą są rzeczą aksamity i jedwabie u mężów, u niewiast zaś złote i srebrne ozdoby, perły i grube złote łańcuchy. Jakoż mieszczenie dziarsko podążają za szlachtą i także zaczynają nosić aksamity, perły oraz złoto. Im zaś nie chcą ustępować chłopci i noszą teraz angielskie i inne dobre sukna, także piękne, jak te, które niegdyś nosiła szlachta i mieszczenie, i tak bardzo z tym przesadzają, że mienie ich ledwo im na to wystarcza. (...) Ach, gdzież się podziały owe czasy, gdy książęta (...) jeno mieli suknię, kaftan jakiś z aksamitu i parę znoszonych portek – jakem wyczytał (...).

W czasach nowożytnych powstają stosunkowo liczne źródła ikonograficzne, zwłaszcza ryciny, dzięki którym możemy poznać ubiór ówczesnych Kaszubów. Na szczególną uwagę zasługują dzieła Antona Möllera (ok. 1563-1611), malarza urodzonego w Królewcu, ale tworzącego w Gdańsku, Matthäusa Deischa (1724-1789), niemieckiego rytownika, urodzonego w Norymberdze, ale tworzącego w Gdańsku oraz urodzonego w Gdańsku Daniela Chodowieckiego (1726-1801), potomka polskiego szlachcica wywodzącego się spod Gniezna.

Dwie biedne chłopki kaszubskie proponują podróżnym zabranie dziecka
(Źródło: <http://www.zwoje-scrolls.com/zwoje28/ch01.jpg>)

Z XIX-wiecznych opisów odzieży noszonej przez Kaszubów na uwagę zasługuje zwłaszcza *Zur Charakteristik der Kassuben am Leba-Strome* (*Charakterystyka Kaszubów nad Łeby*) pastora Gottlieba Lorka (1760-1845). Ten pochodzący z Mazur duchowny opisał strój mieszkańców Głównyc i Cecenowa, stwierdzając, że ulubionym kolorem tamtejszych Kaszubów był czarny, a *strój świąteczny, ślubny i niedzielny (...), to ciemny kaftan, bez fałd, obszyty czerwonym suknem, które wystaje trochę na brzegach, który ma u góry i na polach hafki*. Według Lorka Kaszubi nadlebscy mieli nosić szerokie i krótkie spodnie (*pumpy*), które

niegdyś także były koloru czarnego, ale wyszły z mody i zostały zastąpione białymi z lnu. Obok tych kolorów występował także czerwony: *Oprócz tego pewne znaczenie ma kolor (...) czerwony, dlatego (...) niedzielny kołpak jest czerwony, z czarnym denkiem; tak samo jak nasze bardziej uroczyste czapki futrzane muszą mieć kołpaki z czerwonego sukna.* Jeśli chodzi o ubranie codzienne, to charakterystyczne miały być (dla kobiet i mężczyzn) *długie kaftany, tkane z mieszanej przędzy lnianej i wełnianej, wykonane i farbowane w domu przez kobiety.* Ponadto mężczyźni nosili kurtkę (*harneja*) z przędzy lnianej i wełnianej, a pod nią kamizelkę (*liwk*), spodnie i wełniane pończochy oraz skórzane buty. Kobięcy ubiór wyróżniało nakrycie głowy: *Na warkocze zarzuca się białą przepaskę (spodnożk, bina) i przypina z tyłu. Na to przychodzi właściwa przepaska (zagłowk) z czarnej tkaniny wełnianej (rasz), szerokości dłoni, która ma u góry czerwone obrzeżenie, z obu stron aż do czoła, z tyłu zwinięta jest w mały trójkącik i zszyta.*

Fragment rysunków dołączonych do pracy Gottlieba Lorka
(Źródło: F. Tetzner, *Die Slawen in Deutschland*, s. 456)

Jak już wspomniano, od połowy XIX w. tradycyjny strój zaczął jednak zanikać. Próby jego rekonstrukcji podejmowano już przed I wojną światową. W okresie międzywojennym dużą rolę w tej materii odegrała Franciszka Majkowska. Strojami opracowanymi przez siostrę Aleksandra Majkowskiego posługiwał się działający w Kartuzach w latach 30. XX w. zespół chóralno-taneczny *Welecja*. Na strojach *Welecji* wzorował się założony przez Martę Bistróń w 1946 r. kartuski zespół *Kaszuby*.

Dziewczęta z Kartuz w strojach regionalnych (1933)
(Źródło: Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego)

Proces rekonstrukcji zakończył się jednak dopiero po II wojnie światowej. Wzorem stał się strój funkcjonujący w zespole *Kaszuby*, który jednak – jak pisała Bożena Stelmachowska – w pierwszej połowie lat 50. ubiegłego wieku zreformowano *pod wpływem wymagań społecznych i krytyki etnografów*. Pewne zmiany nastąpiły jeszcze w późniejszym okresie.

Obecnie funkcjonujący galowy strój kobiecy składa się z następujących części: czepiec (nakrycie głowy), serdak, spódnica, koszula, fartuch, halka, majtki, pończochy i buty.

Strój kaszubski galowy – damski
(Źródło: F. Kwidziński, *Kaszubskie stroje ludowe*, Kartuzy1998, s. 14)

Natomiast w skład męskiego stroju galowego wchodzi: kapelusz, kabat, koszula, kamizelka, krawat, spodnie i buty.

Strój kaszubski galowy – męski

(Źródło: F. Kwidziński, *Kaszubskie stroje ludowe*, Kartuzy 1998, s. 20)

Franciszek Kwidziński, wieloletni kierownik zespołu *Kaszuby*, w pracy pt. *Kaszubskie stroje ludowe*, stwierdził, że *strój kaszubski w obecnej formie jest najbardziej uaktualniony i wierny tradycji, dlatego jego wzór nie powinien ulec zmianie.*

.....

Bibliografia

Gajek J., *Struktura etniczna i kultura ludowa Pomorza*, Gdańsk-Wejherowo 2009.

Kwidziński F., *Kaszubskie stroje ludowe*, Kartuzy 1998.

Lorentz F., Fischer A., Lehr-Splawiński T., *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934.

Niemcy o Kaszubach w XIX wieku. Obraz Kaszubów w pracach G.L. Lorka, W. Seidla i F. Tetznera. Deutsche Berichte über die Kaschuben im 19. Jahrhundert. Das Bild der Kaschuben in den Abhandlungen von G. L. Lorek, W. Seidel i F. Tetzner, tłum. M. Darska-Łogin, M. Borzyszkowska-Szewczyk, A. Popien, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2009.

Gulgowski I., *O nieznanym ludzie w Niemczech. przyczynek do ludoznawstwa i krajoznawstwa Kaszub. Von einem unbekanntem Volke in Deutschland. Ein Beitrag zur Volks- Und Landeskunde der Kaschubei*, Berlin 1911-Gdańsk 2012.

Stelmachowska B., *Strój kaszubski*, Wrocław 1959.

<http://www.najigoche.kaszuby.pl/artykul/artykul=529,stroj-ludowy-kaszub/>